

Jasna Turkalj

AZ „ÚJ ÉS RÉGI JELAČIĆ KULTUSZ” ELLENFELEI – A JOGPÁRTIAK JOSIP JELAČIĆ BÁNRÓL

A francia forradalom eszméinek 19. századi fokozatos európai térnyerésével a közéletben és a köztereken „az új vallás – a nacionalizmus jegyében” az addigi keresztény panteon nemzeti „szenteknek” adja át helyét, akikről utcákat neveznek el, a köztereken tiszteletükre szobrokat emelnek. A Baltikumtól az Adriáig terjedő térségben is — a nemzeti mozgalmak megerősödése, valamint a nemzetállamok alapjainak lerakása, illetve körvonalazódása után — a 19. század második felében kezdetét veszi a nemzet nagyjainak való emlékműállítás.¹ E tekintetben a horvátok sem jelentettek kivételt. Zágrábban 1866 decemberében, ünnepélyes keretek között avatták fel Josip Jelačić bán — az 1848-as horvát nemzeti mozgalom legkiemelkedőbb személyiségének — szobrát.

Josip Jelačićot 1848 márciusában nevezték ki horvát bánná, s miután Bécsből áprilisban hazatért Horvátországba, az általa végrehajtott intézkedésekkel elnyerte a horvát közvélemény osztatlan támogatását. A magyar kormánnyal való szakítását, a valamennyi körzetnek szóló parancsát, mi szerint senkitől se fogadjanak el „hivatalos utasítást” és mindennemű kérdésben „egyedül és kizárólag” hozzá forduljanak, a jobbágyság eltörlését, a magyarpártiak utolsó Zágráb-megyei és túrmezei központjainak felszámolását, a *de facto* a horvát kormánnyá váló Báni Tanács megalakítását és a polgári képviseleti elveken alapuló horvát országgyűlés — a Szábor — választási rendjének közzétételét² a horvátok alapvető nemzeti céljaik megvalósítása kezdeteként élték meg.

A korabeli horvát politikai élet legfontosabb eseményeinek tanúja volt a Jogpárt két későbbi vezetője, Eugen Kvaternik és Ante Starčević is. Kvaternik 1848-ban és 1849-ben aktívan részt vett a horvát politikai életben, Varasd képviselőjeként tagja volt annak a küldöttségnek, mely Bécsben átadta az uralkodónak a horvát követeléseket, részt vett a szlavóniai magyarelles mozgalom megszervezésében és a Báni Tanács tisztviselője volt egészen annak megszűnéséig.³ A Jelačić iránti horvátországi lelkesedés 1848-ban Starčevićet is magával

---

¹ Šokčević, Dinko: Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata. Kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga. (k.n.) Zagreb, 2006, 133–134.

² Šidak, Jaroslav: Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti. Zagreb, 1981, 277., 280.; Čepulo, Davor: Hrvatski državopravni identitet i hrvatsko-ugarski odnosi 1790–1868. In Hrvatsko-mađarski odnosi 1102–1918., Zbornik radova, (k.n.) Zagreb, 2004, 232.

³ Životopis Eugena Kvaternika, Hrvatska. Knjiga za godinu 1880., Zagreb, 1880, 209–210.; Markus, Tomislav: Eugen Kvaternik u hrvatskoj politici i publicistici 1859–1871. godine, In Povijesni prilozi, 16, (k.n.) Zagreb, 1997, 159–160.

ragadta. 1848 májusában a *Danica* című lapban közölte a bán tiszteletére, „Visszhang a Velebitről” címmel írt ódáját.⁴ Hasonlóan az illír mozgalom többi tagjához, Starčević is királyi helytartóként élte meg Jelačićot, aki megújítja a középkori báni tisztséget, felszabadítóként és Horvátország egyesítésének letéteményeseként tekintett rá, aki Ferdinánd király védőszárnyai alatt «A Horvát Királyságot a maga fényességében felemeli». Starčević akkoriban hitte, hogy Jelačić, akit egész Horvátország „apraja és nagyja” „énekel, ünnepel és áld” egyesíteni fogja a feldarabolt horvát királyságot és az elszakított testvéreket.

Ezentúl majd Lika és Karbava
S Dubrovnikig egész Dalmácia
Horvátország az Una folyamáig
Szlavónia büszke Boszniáig
Egész Krajna Ljubljánáig
Stájerország Graz váráig
Mind testvér lesz, egy Hazában
Adja Isten, jöjjön el hamar!

(...)

Mikor sólymok fészket építenek,
Mindüké az, bár csak egy a fészek:
Egy lehet mindünknek a hazája
Egy hazája minden testvérünknek,
Mit bán urunk újra egyesít majd.

Starčević különösen szívén viseli szülőföldjét, Likát és a Katonai Határőrvidéket, a határőrök nehéz helyzetét hangsúlyozza. Zágrábban küzd a határőrvidék egyesítéséért az „*igaz testvérekkel, szabad horvátokkal*”, s kéri a bánt, hiszen meg szíve a „*rabokon, nehéz sorsú határőrökön*”.

Üvöltsenek torkuk szakadtából,
Mégis egyé válunk testvérinkkel
Testvérinkkel és Jelačić bánnal.

(...)

Könyörülj meg, szánj meg jó bán urunk,
Merthogy atyánk igen nehéz sorunk,
Te vagy nekünk utolsó reményünk,
Egymagadban végső menedékünk,
Te a miénk, mi tiéid örökké,
Te vagy atyánk, hű gyermekként követünk,
Hát még egyszer: üdvözlégy Bán urunk!!!

Noha Starčević együtt érzett a határőrökkel, s nehéz helyzetükért a német tiszteket tette felelőssé, ez idő tájt a Katonai Határőrvidéken uralkodó ál-

⁴ Odziv od Velebita. In *Danica*, 13. svibnja 1848./broj 20.

lapotokat még nem Ausztria tevékenységének következményeként élte meg, ez a meggyőződés minden jel szerint 1848 őszén jelenik meg nála.⁵

Starčević a korabeli sajtóban 1848. október 22-én bukkan fel ismét, mikor a *Slavenski Jug* közli „Likából” című cikkét. Az 1848 májusa és októbere közötti horvátországi változások következtében „megváltozott Starčević világlátása is”, mely súlyos kiábrándultsága miatt „sötét” és „fanyar” lett.⁶ Jelačić 1848. szeptember elején a Szábor és a horvát közvélemény támogatásával — de végső soron Bécs ösztönzésére és támogatásával — háborút indított a magyar kormány ellen. Amikor azonban hadaival átkelt a Dráván, a horvát trikolór helyett „schwartzgelbet”, vagyis császári lobogót bontott, és kinyilatkoztatta, hogy az egységes és erős Ausztriáért harcol.⁷ Ezzel tehát a horvát háború egy csapásra a bécsi udvar magyar kormányzat elleni háborújává változott.⁸ A magyar egységekkel megívott – döntetlen kimenetelű – összecsapást követő háromnapos tűzszünet alatt Jelačić az osztrák-magyar határra ment, ahol új egységekkel kívánta feltölteni seregét. Németóváron (Altenburg) megtudta, hogy Bécs a Magyar Királyság polgári és katonai kormányzójává nevezte ki, ami nagy reménységgel töltötte el a horvátországi és a monarchiaszerte működő mozgalmakat. A bécsi forradalom kitörését követően Jelačić Bécs ostromlóihoz csatlakozott, október 16-án Windischgrätz herceg parancsnoksága alá helyezték, ezzel megszűnt önálló politikai tényezőként létezni.⁹ Starčević cikkét a felkelők és a magyar honvédség vereségét megelőzően közölte – a magyar seregére Jelačić határőrei az egyesített osztrák hadsereg keretében harcolva 1848 október végén súlyos csapást mértek.¹⁰ Starčević Jelačić iránti lelkesedése már ekkor alábbhagyott, érezte, hogy a Jelačić fémjelezte — a horvát királyság újjászületésére irányuló mozgalom — Ausztria megmentésének eszközévé vált.¹¹

A „Likából” Starčević első „szenvedélyesen tiltakozó és elkeseredett” hangvételű cikke, mely későbbi eszmeifuttatásait és cikkeit is jellemezte.¹² Starčević olyan időkből támadja az abszolutizmust, amikor a lapszerkesztőknek és munkatársaknak „hajlongani kell Metternich szerafinjai előtt”, amennyiben nem akartak „bécsi balesetet szenvedni, azaz kenyér nélkül maradni”, így hát az olvasók többet tudhattak a „legtávolabbi külföld helyzetéről”, mint „hazánk igen nevezetes sarkáról – akarom mondani Határőrvidékről”.¹³ Talán már ekkor arra a következtetésre juthatott, hogy a despotizmus nem csak a metternichi rendszer, hanem egész Ausztria jellemzője. Ezután igen kritikusan tárgyalja a Szábor mun-

⁵ Gross, *Mirjana*: Izvorno pravaštvo: Ideologija, agitacija, pokret (továbbiakban: Izvorno pravaštvo), (k.n.) Zagreb, 2000, 41.

⁶ Horvat, *Josip*: Ante Starčević, (k.n.) Zagreb, 1990. (az 1940. kiadás újryomása), 89.

⁷ Gross, *Mirjana*: Počeci moderne Hrvatske, neapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860. (továbbiakban: Počeci moderne Hrvatske), (k.n.) Zagreb, 1985, 65.

⁸ Mijatović, *Andelko*: Hrvatsko-mađarski rat g. 1848./1849», In Hrvatska 1848. i 1849., Zbornik radova, (k.n.) Zagreb, 2001, 139.

⁹ Stančić *Nikša*: Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću (továbbiakban: Hrvatska nacija i nacionalizam), (k.n.), Zagreb, 2002, 178–179.

¹⁰ U.a.: 179.; Gross, *M.*: Izvorno pravaštvo, 41.

¹¹ Gross, *M.*: Izvorno pravaštvo, 41.

¹² U.a.

¹³ Horvat, *J.*: Ante Starčević, 90–91.

káját, ahol a képviselők közt igen kevés az „egyszerű határőr”, „tiszt uraik” pedig vagy hallgatnak vagy „rosszul és balul” munkálkodnak a népért és a határőrök élete jobbításáért, pedig ők ismerik legjobban a Határőrvidék helyzetét. Remélte, hogy a Határőrvidéken elmúlt már az idő, mikor a tisztek „a lieskovaci határőrnek argumentálnak” és amikor „még a török rája is a szabadság sugarát elnyerte” a határőrök is megkaphatják legalább azt, hogy „igazságtételért folyamodhassanak, elszenvedett méltatlanság okán panaszt emelhessenek”.¹⁴ Starčević írásából kiejlik, hogy valójában – bár nem nevesíti – Jelačićot is vádolja, aki nem valósította meg elvárásait és reményeit. Noha 1848 második felében már Horvátországszerte hallani lehetett zúgolódó hangokat a Határőrvidék változatlan formában hagyott, zömmel császári bürokraták vezette berendezkedése, az alkotmányosság és a politikai szabadság hiánya, továbbá a német nyelv hivatalosként való használata miatt, a zágrábi sajtó került a rendszer bírálóit, emiatt aztán a *Slavenski Jug* szerkesztősége elhatárolódott Starčević álláspontjától.¹⁵ Starčević reménye — mi szerint újra eljő „a gyűlés ideje, ám másként vigyázzuk majd a határőrvidéket” — nem teljesült.

A horvát, egyszersmind valamennyi szláv mozgalom politikája vereséget szenvedett, a bécsi udvar abszolutizmuson, központosításon és németesítésen alapuló rendszerével igyekezett visszaszorítani a Habsburg monarchiát fenyegető nemzeti mozgalmakat.¹⁶

Annak ellenére, hogy 1848-ban nemzeti hőssé és „a nép kedvencévé” lépett elő, kinek biztonsa felett felkötött karddal a horvát asszonyok is hajlandóak voltak örködni,¹⁷ Jelačić kultusza a Báni Tanács 1850-es feloszlata után megkopott.¹⁸ Starčević lelkesedése Jelačić iránt — mint említettük — már 1848 őszén lehanyatlott, a bán 1849-es lépései, így a sajtószabadság sajtóirodán keresztüli korlátozása, a Báni Tanácsra való nyomásgyakorlás, melynek eredménye egy oktroált alkotmány kihirdetése lett, ami elősegítte a horvát autonómia eltörlését, ezzel térdre borulva az abszolutizmus előtt, Starčevićben mindez kétségtelenül ellenséges érzelmeket ébresztett Jelačić iránt, és vezető néppártiaknál is elégedetlenséget, felháborodást váltott ki. Köztudomású volt azonban, hogy Jelačić mégiscsak ellenszegült egyes abszolutisztikus rendelkezéseknek, ezért számos nemzeti párti álláspontja szerint inkább ő, mintsem valaki más legyen a helytartó, hiszen „szlávként” érez, védelmére kel a nép nyelvének.¹⁹ Starčević számára az effajta gondolkodásmód idegen és elfogadhatatlan volt. Az ember, akiről 1848 májusában lelkesítő verset írt, miszerint az felemelte a hont „a boldogság, dicsőség és vitézség ormára”, a Báni Tanács feloszlata után beleegyezett, hogy hagyományos bán hatalomtól megfosztott „bánná”, vagyis császári tisztségviselővé legyen egy közönséges kormányzás élén, aki mindig beleegyezését adja az abszolutisztikus rendeletek végrehajtásához, így Starčević-

¹⁴ U.a.: 91.; Gross, M.: Izvorno pravaštvo, 41.

¹⁵ Bővebben: Markuš, Tomislav: Zagrebački politički listovi 1848–1850. godine. Izabrani članci, Zagreb, (k.n.) 2005., 30.

¹⁶ Stančić, N.: Hrvatska nacija i nacionalizam, (h.n.), (é.n.), (k.n.) 178.

¹⁷ Opet reč u sgodno vreme In Hrvatska, 28. 5. 1871./22.

¹⁸ Bővebben: GROSS, Mirjana: Počeci moderne Hrvatske, 79.

¹⁹ Gross, M.: Počeci moderne Hrvatske, 79.

ben megérett az ítélet, mi szerint Jelačić a horvát nép ellensége.²⁰ – Azonban nem csak Jelačićról vélekedik így. Bach abszolutizmusa idején — hangsúlyozza Starčević — amikor a horvát nép „megátkozta az illírizmust és Jelačić bánt, mert Ausztria az illírizmusba életet kívánt lehelni; mikor aztán ezt sem ő, sem pedig Jelačić bán, és Strossmayer püspök sem nem tudta véghez vinni, e triumvirátus az illírizmust a jugoszlávizmussal és horvát-szerbizmussal gondolta pótolni”, végzetes csapást mérve ezzel a horvátokra.²¹

Starčević, és később Kvaternik is — a horvát értelmiség egy jó részétől eltérően, akik az illírizmust a jugoszláv eszmére cserélik — az 1848-as politikai koncepciók összeomlása utáni kiábrándultság, az osztrák központú centralizáló, abszolutista és németesítő politika idején a jogpárti ideológia kidolgozása útján indulnak el, mely magában foglalja az „abszolút horvát nemzeti identitás gondolatát, azaz bármely más szláv vagy délszláv eszmei rokonságtól független tudatként, Horvátországnak, mint horvát nemzeti államként való felfogását, az önrendelkező horvát nemzet vízióját, miből egyenesen következik a független Horvátország programja, vagyis egy a Habsburg Monarchián, illetve egy lehetséges délszláv államon kívüli Horvátországot”.²² Megítélésük szerint a horvát nép rendelkezik elegendő — történelme által igazolt — belső erővel és értékkel, melyekre támaszkodhat, s melyeket kizárólag egy önálló államában érvényesíthet. Emiatt a jogpárti vezetők határozottan szembefordulnak az Ausztria és a Magyar Királyság felé tett engedményekkel, kompromisszumokkal és a horvát-ság gyengeségéről szóló tanokkal, melyekből az következik, hogy szükség lenne a szláv vagy délszláv népek támogatására. Starčević és Kvaternik egyaránt hangsúlyozzák, hogy a horvát kérdés bármilyen — nem az önálló horvát állam megalakulása általi — megoldása, bármely keretben vagy népközösségben a horvátoknak csakis pusztulást hozhat.

Sok más 19. századi nemzeti ideológiához hasonlóan a jogpártiban is hangsúlyozottan jelen van az elnyomottság érzése, a nemzethaláltól való félelem. Ebben az összefüggésben a jogpárti ideológiában kitüntetett helye van a Habsburg Monarchia, illetve Ausztria, mint a horvát nép legnagyobb ellensége, a fennmaradását leginkább veszélyeztető tényező elleni gyűlöletnek.²³ Starčević és Kvaternik már 1850 folyamán világosan megfogalmazzák osztrákellenes álláspontjukat, melytől Starčević sohasem távolodik el, Kvaternik pedig összhangban saját felfogásával — mi szerint a politika a lehetséges dolgok tudománya — időről időre módosít rajta, bár alapjában véve ő sem adja fel nézőpontját. Az idegenek a horvátokat sohasem lennének képesek „boldogtalanná tenni”, ha nem lennének köztük „elfajzottak és szlavoszerbek”.²⁴ „Számos népnek”, figyelmeztet Starčević, „több az ellensége tulajdon hazájában, mintsem azon kívül, temérdek rosszat rejtenek a negédes nevek, temérdek jó rej-

²⁰ Gross, M.: Izvorno pravaštvo, 41., 46.; U. ő: Počeci moderne Hrvatske, 68., 79.

²¹ Nekolike uspomene, (k.n.) Zagreb, 1870, In Djela Dra Ante Starčevića. III. köt: Znanstveno političke razprave (továbbiakban: Djela, III.), (k.n.) Zagreb, 1894, Újranyomás 1995, 317.

²² Stančić, N.: Hrvatska nacija i nacionalizam, 116.

²³ Gross, M.: Izvorno pravaštvo, 45–46.

²⁴ Razjasnjenje, In Hrvatska, VI. köt., 1869, 344.

lik a gyűlölt név alatt”²⁵, e mondattal valójában a Nemzeti Pártra gondol, melyről mindkét jogpárti vezér állandóan hangoztatja, hogy politikája végső célja – tekintet nélkül összes politikai és államjogi koncepciójára hogy a horvátokat a gyűlölt osztrák despotizmus jármába hajtsa.

Starčević és Kvaternik kifejezetten negatív viszonya Jelačić bánhoz — kinek nemzeti hősi kultuszát az 1860-as évek elejétől szervezetteren támogatja és ápolja Josip Juraj Strossmayer püspök Nemzeti Pártja, mely az „illír” eszmét a „jugoszlávizmusban” örökíti tovább, újraélesztve az ausztrósláv föderalista programot, egyszersmind hangoztatva a Magyar Királysággal való „reálunió” lehetőségét, azzal a feltétellel, hogy e közösség az egyenrangúságon alapuljon, tehát Horvátország önálló államjogi státuszának előzetes elismerésével²⁶ — elválaszthatatlan kettejük Habsburg Monarchiáról, illetve Ausztriáról és a Nemzeti Pártról alakított képétől és értékítéletétől.

Jelačić 1859. május 19-i halála után sokan elfelejtették, hogy korábban maguk is tiltakoztak, elítélték látszólagos békülékenységét a bécsi politikával és annak nyomásgyakorlásával; az abszolutizmus elleni általános gyűlölet fel-támasztotta az 1848-as nemzeti bán emlékét és az akkori lelkesedést. Jelačić második életét mitikus hősként kezdi, lazán összefonódva a valós történelmi személyiséggel, a horvátok „nemzeti büszkesége” ébredésének ösztönzőjeként, kinek feladata a horvát nemzeti mozgalomban való részvételre buzdítás.²⁷ Ebben az összefüggésben kell vizsgálni a Jelačić szobrának felállítására vonatkozó kezdeményezést is. 1860 decemberében választmány alakult, melynek feladata a kezdeményezés megvalósítása volt, a Száborban pedig 1861-ben Svetozar Kušević javaslatot tett, hogy a „vezérlő csillag” és „nemzeti hős” emlékére szobor állíttassék, továbbá valamennyi képviselő vegyen részt a megemlékezésében.²⁸ Starčević 1869-ben a *Hervat*-ban²⁹ foglalkozik a Szábor 1861-es kezdeményezésével, mi szerint „a nép, a Szábor emlékművel ünnepelje Jelačić bánt”.³⁰ Megítélése szerint ez arra vonatkozó kísérlet volt, hogy „a nép újfent a despotizmusért ontsa véréit, Ausztria érdekei szerint felbőszítse a népet a magyarok ellen, megszegyenítse azt, eszement örültként bemutatván, (...), megmutassa: a nép elégedett szolgásoarával, ami különösképp 1848 óta sújtja Horvátországot”.³¹ Amikor a Jelačić emlékmű kezdeményezése a Szábor illetékes osztálya elé került — írja Starčević — „valaki megkérdezte”, vajon melyek Jelačić érde-mei a horvát nép felé, ami okán Horvátországnak „nem mondhatnók, hogy kö-telessége, de legalább módja lenne hiba, s félelem nélkül emlékművet adomá-nyozni?”. A „szlavoszerb osztály”³² szavaiból sejlik, hogy Jelačićnak Ausztria felé

²⁵ Motrilo, svojemu sinu In Zvekan, 1. 5. 1867./8.

²⁶ Stančić, *Nikša*: Hrvatska nacija i nacionalizam, 114., 183.

²⁷ Gross, *Mirjana*: Počeci moderne Hrvatske, 435–436.

²⁸ U.a., 436.

²⁹ A *Hervat* c. nem periodikus jogpárti folyóirat 1868 novembere és 1869 júliusa között jelent meg. Összesen hat számát adták ki. A *Hervat* után 1969 augusztusa és 1870 februárja között jelenik meg a *Hrvatska* című folyóirat. Összesen négy száma jelent meg.

³⁰ Jugoslavenska Akademia, In *Hervat*, IV. szám, 1869, 255.

³¹ U.a.

³² A Starčević által használt „szlavoszerb” a latin *sclavus* (rabszolga) és a *servus* (szolga) szavak összeolvadásából képződött. E fogalom jelentése nem népre vonatkozik, hanem egy univerzális

vannak érdemei, mire a „kérdő” azt válaszolta, hogy „tehát neki Ausztria, mégpedig Ausztriában építsen emlékművet; a horvát nép ezt nem teszi, boldogtalan hazáját efféle szégyennel gyaláznai nem fogja. Jómagam a Száborban is ellene leszek az emlékműnek”.³³ Akkortájt — 1861-ben — Starčević a Száborban még nem támadja nyíltan Jelačić-ot, ám egészen bizonyosan rá is gondol, amikor reményét fejezi ki, hogy a horvátok többé nem háborúznak „saját szolgáltságukért, Ausztria despotáiért”.³⁴ Egyidejűleg — szembeállítva Jelačić magasztalásával és ünneplésével — Starčević és Kvaternik lerakják Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc Kristóf kultuszának alapjait, akik a horvát népnek a gyűlölt Ausztria elleni ellenállását jelképezik.

Híres, 1866. január 27-i száborbeli beszédében Starčević megemlíti a két horvát nemest, akiket „megfojtottak”, mert gazdagok voltak, szerették hazájukat és a szabadságot. Ugyanitt azt kérdezi: „mennyi tehetséggel áldott az a két férfiú, aki 1848-ban vezette a népet, úgymint Josip Jelačić és Franjo Kulmer, hogy is van ez e két férfiúval, kik legtöbbet tettek azért, hogy Ausztria a végromlástól megmeneküljön? Tudjuk azt is, hogy miként végezte e két férfiú, tudjuk, őket is utolérte a szerencsétlenség, akárcsak azon horvátokat, kik öléltük Ausztria mellett kardoskodtak”. Mindezt Starčević azért hozza fel, hogy kifejthesse politikai nézeteit: „...a mi háromszáz és negyven éves Ausztria kebelében élt történelmünk nevében azt mondom önöknek: Ausztria folyvást egy és ugyanaz, soha nem változott és nem is változik; mondom ezt önöknek a történelem nevében, mely szerint a despotizmusok meg nem javulnak, hanem romlásba döntenek”.³⁵ Ám a képviselők többsége — ahelyett, hogy csatlakozna felhívásához és követné az 1861-es Szábor döntéseit — elismerte a Monarchia valamennyi országára érvényes közös ügykezelést, ami Starčević-et igen elkésértette, s Kvaternikot éppúgy, aki ekkor Észak-Itáliában tartózkodva árgus szemmel követte a Szábor munkáját. Horvátország Starčević szerint — ebbéli véleményében teljes mértékben támogatja a Jogpárt 1868-1871 közötti politikai kiadványaiban Kvaternik is — a közös ügykezelés elismerésével Ausztria „koronagyarmatává” lett, majd később a Magyar Királyságé is az 1866 közepén Pesten folyó, királyi deputációkról szóló tárgyalások során. A körülményeket és a reális erőviszonyokat figyelembe véve azonban az „árulásért”, valamint a horvát nép és Horvátország „eladásáért” a Nemzeti Pártot tették meg főbűnösnek.

Amikor a Jelačić-szobrot végül „a nép és gyűlés szava nélkül” mégis felállították,³⁶ az 1866. december 12-ei Szábor ülésen a Szoborállítási Választmány felhívta a képviselőket, vegyenek részt a szoboravatási ünnepségen, gyűljenek össze vasárnap 10 órakor a Száborban. Starčević elutasította a meghívást. Rö-

politikai és erkölcsi jelző, mellyel bizonyos politikát és annak horvátországi képviselőit jelölik. Elsősorban a Nemzeti Párt és vezetői politikájára vonatkozik, akik Starčević megítélése szerint a horvát érdekeket alávetik a szlávágnak és szerbségnek. A fogalommal tehát Starčević szolgálkú, erkölcsi tartás nélküli embereket jelöl, akiket kizárólag önös érdekeik vezérelnek. Bővebben: *Barišić, Pavo*: *Filozofija Prava Ante Starčevića*, (K.N.) Zagreb, 1996, 57–58.

³³ Jugoslavenska Akademia In Hrvatska, IV. szám, 1869, 255.

³⁴ Djela Dr. Ante Starčevića, I. kötet, Govori (Továbbiakban: Djela, I.), (k.n.) Zagreb, 1893, 20.

³⁵ U.a., 63.

³⁶ Jugoslavenska Akademia In Hrvatska, IV. szám, 1869, 255.

vid beszédben reagált a meghívásra, előbb néhány mondatban kifejtve véleményét a köztéri emlékszobrokról és a „nyilvános kitüntetések és címek” kérdéséről. E kérdést Starčević „valamennyi állami törvény alapjának” tekintette, „s nem csak hogy arra *kellene* épülnie valamennyi állami törvénynek, hanem egyszerűen *muszáj* azon alapulnia, bármilyen területről essék is szó. Amikor önök bölcs tettnek ítélik, hogy eme tárgyat nem vizsgálják, természetesen én sem fogom vizsgálni, ellenben én újfent és itt önöktől elhatárolom magam”. Ezután Starčević megpróbál a Jelačić-kérdésre térni: „a néhai Jelačić olyan férfiú volt, akivel én soha semmilyen tekintetben...”, ekkor Mirko Šuhaj elnök figyelmezteti, hogy e tárgy nincs napirenden, mivel ő egyszerűen csak meghívta az urakat a szobor leleplezésére, „s akinek nem akaródnak jönni, hát maradjon”. Miután Šuhaj szavaival félbeszakította Starčevićet, a teremben nyugtalanság és kiáltozás támadt, minthogy a jelenlévők egy része hallani szerette volna Starčević mondandóját, míg másik részük ezt kiáltozta: „Nem akarjuk hallgatni!”. Mihajlo Polit Starčević védelmére kelt, miszerint joga van kifejtteni véleményét e tárgyban, ám ez újabb kiabálást váltott ki. Ezután Kušlan báró vette át a szót a következőkkel: „Amondó vagyok, itt egyetlen képviselő sem hivatott leckéztetni a teljes t. házat. Ha Starčević úr nem kíván eljönni az ünnepélyre, szíve joga, ám hogy miért nem óhajtja megtenni, ezt nekünk nem kell tudnunk. Starčević úr legyen nyugodt -afelől, nem lesznek sokan azok, akik észreveszik, eljött-e avagy sem Jelačić bán nyilvános emlékművének átadó ünnepségére, kinek ő, míg életben volt, még cipőjét fűzni sem volt méltó. (Éljen!)”.³⁷ Starčević e pillanatban úgy érezte, megvonták tőle a szót, mivel a szlavoszerbek nem akarták engedni, hogy Jelačićról „nyilvánosan igaz szó hangozzék”.³⁸

Miközben a Nemzeti Pártnak az 1866-ban felavatott Jelačić-emlékmű a magyar hegemonia és Levin Rauch bán kormánya elleni tiltakozás szimbóluma lett, a jogpártiaknak a gonoszszágot, a horvát önállóság és a nép érdekeinek elárulását, Ausztriának való kijátszását jelképezte. A nemzeti pártiak emlékmű előtti ünnepségeiben a jogpártiak – összhangban a Nemzeti Párt teljes politikájáról alkotott véleményükkel – olyan politikai akarat megtestesülését láttak, melynek célja, hogy Horvátországot olyan helyzetbe taszítsa, amelyben a Bach abszolutizmus idején volt, a horvát nép beolvasztása és eltüntetése az „oszt-rák” azaz a „német tengerben”.

A Jelačić szobor előtti emlékünnepek 1867 márciusában feltűzelték a jogpárti ifjúságot, mely e rendezvények ellenpólusaként nyilvánosan kívánta leróni tiszteletét Starčevićnek, mint aki ellenezte Jelačić nyilvános dicsőítését. Az szerveződő fáklyás menetet Šokčević bán betiltotta, így hát „a zágrábi akadémia jogászai” — ők 37-en — Starčevićnek „ezüst borítékolású” „megbízotti címet” adományoztak, „a horvát törvények rabjaként” megszólítva őt.³⁹

Ezt az eseményt jegyzi fel az 1885-ben, Bécsben kiadott *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich* is.: „Mikor 1867 tavaszán bizonyos színészek, Jelačić bánra emlékezvén, annak szobra előtt szerenádokat adtak, a ‘horvát

³⁷ Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije 1865/7., Zagreb, 1867, 541.

³⁸ Jugoslavenska Akademia, In Hrvatska, IV. szám, 1869, 255.

³⁹ Djela, I., 439.

Diogenész' hívei neki, mint eme emlékmű előtti dicsőítés ellenzójének, bizalmuk és nyilvános dicséretük tanúságát kívánták tenni, s úgy határoztak, fényes fátklyásmenetet tartanak. Ám, minthogy a közhatalom megvonta az engedélyt, végül hívei egy általuk aláírt megbízotti levelet adtak át neki".⁴⁰

A Nemzeti Párt 1865-1866-os száborbeli „árulásáról” tett önkényes és megalapozatlan értékeléséből következik az 1868-as horvát-magyar kiegyezés értékelése is, mely Starčević és Kvaternik álláspontja szerint természetes folyománya volt az 1866-os évnek. Abbéli meggyőződésükből kiindulva, hogy a kiegyezés bevezetése után lehetetlenség bármilyen érdemi lépést tenni a horvát nép érdekében, a jogpárti politikai kiadványokban Starčević és Kvaternik is a szabadság és függetlenség kivívásához szükséges horvát társadalmi előfeltételek előkészítésére, illetve megteremtésére helyezik a hangsúlyt. Nézetük szerint a horvátok nem várhatják felkészületlenül a pillanatot, mikor a kedvező nemzetközi helyzet eredményeképp végre életre kelhet a teljesen önálló és független horvát állam. Ezért a jogpárti sajtóorgánumok – összhangban Starčević elvi álláspontjával, amit az akkori körülmények között Kvaternik is elfogadott – az önálló horvát állam eszméjének propagálására, illetve a jogpárti ideológiai rendszer kidolgozására és magyarázatára, a nemzeti öntudat, büszkeség és méltóság erősítésére, a saját erőkre és értékekre vetett hit, az erkölcsi újjászületés, valamint a horvát nemzet egységes „független akaratának” megteremtésére összpontosítanak. A nép felvilágosításának szükségességét Starčević azzal támasztotta alá, hogy egykor a jogpártiak is az illír mozgalom hívei voltak — ez alatt elsősorban magát és Kvaterniket értve — a nép és a szabadság iránt érzett szeretet ellenére „mindkét szentség elleni eszköz” voltak csupán, mert „idegen szavak” utasításai szerint cselekedtek, mivel senki sem volt, aki másra, jobbra tanította volna őket. Ezért figyelmezteti is a jogpárti ifjúságot, hogy ne kövessenek vakon senkit, hanem alkossanak saját ítéleteket, gondolkozzanak és legyen „saját meggyőződésük”.⁴¹

Starčević és Kvaternik szerint a fenti feladatok megvalósításának legfőbb akadálya a Nemzeti Párt, mely nemcsak hogy szolgasorba döntötte a horvátokat, hanem ebben a helyzetben is akarta őket tartani. Starčević és Kvaternik éppen ezért sürgető feladatnak tekintette a Nemzeti Párt gyakorlati politikája és ideológiai rendszere lejáratását. A jogpárti publicisztika a rakoviciai incidensig hangsúlyosan a nemzeti pártiak heves támadására, továbbá a nemzeti párti politikai ideológia tagadására épült, erre alapozva népszerűsítették a jogpárti elveket. A Nemzeti Párt elleni — korántsem mérsékelt — támadások célja volt, hogy a nép előtt bizonyítsa a horvát érdekekért folytatott harc indokoltságát és hasznosságát, s hogy világossá tegye, erre kizárólag a jogpárti eszmék és álláspontok alkalmasak, mindezt a nemzeti pártiak lejáratásával, politikai és erkölcsi degradációjával, gyakorlati politikájuk és ideológiájuk végzetesként való bemutatásával. A jogpárti vezetők nézete szerint a „szlavoszerb” és „magyarón”⁴² politika eredendő célja, hogy a horvátokat alávesse Ausztriának.

⁴⁰ Barišić, Pavo: *Filozofija prava Ante Starčevića*, 175.

⁴¹ Razjašnjenje, In *Hrvat*, VI. szám, 1869, 348.; *Nove starine*, In *Hrvatska*, III. szám, 1869, 263.

⁴² Az univerzális szolgálalkú emberi fajtából Starčević kiemeli a „magyaroliakat” mint horvát politikai különlegességet, a „szlavoszerbektől” eltérően, akik előfordulnak minden népben. A kife-

Feladatul tűzték hát a Nemzeti Párt „leleplezését”, mely állítólag Horvátországban kizárólag osztrák érdekeket véd és képvisel, ennél fogva Jelačić az 1868-1871 közötti jogpárti kiadványokban, továbbá az 1870-es iratokban gyakran válik a jogpárti vezetők vizsgálata tárgyává, emlékművét pedig gúnyosan „négy lábúként” emlegetik.⁴³ Starčević és Kvaternik több ízben hangsúlyozzák, a horvátok nem engedhetik, hogy újra a reakció eszközévé váljanak, amin Ausztria a Nemzeti Párttal karöltve munkálkodik, a horvátokat a magyarok ellen hergelve. E vonatkozásban Kvaternik figyelmeztet, a nemzeti pártiak a dualizmussal szembeni ellenállással valójában Ausztria politikáját hajtják végre, 1848 nyomdokain haladva a horvátságot pusztán ki akarják használni a magyarok ellen, hogy végül mindkettőjük nyakába egy „új bachizmust”⁴⁴ akaszthassanak.

A *Pisma Magjarolacah (Magyarolaiak levelei)* című karcolataiban, melyekben saját alapelveit és értékítéleteit igyekszik közölni, még Starčević sem kerülhette meg 1848-at és Ausztria megmentőjét - Jelačićot. Nézeteit Ausztriáról és a Nemzeti Párt politikájáról levél formájában teszi közzé, amit az „atyai vezetőség” intéz a „szlavoszerb földijeink vezetőségéhez”, s egyebek közt a következőket írja: „Beh szép is volt az időtájt élni és 1848-ra várni! Mily szépen pörgött az évben híres kolonk! Hogy dobtuk sutba a horvát lobogókat, miket a nép maga emelt magasra! Miként is indultak ifjak a nyilvánvaló halálba, hitték Horvátországért, valójában a mi szent ügyünkért! Mily szépen és hatalmasan is végződött ama nagyszerű művünk! (...) Ám ama dicső 1848-as év figyelmeztette felszentelt egyletünket, hogy az idő bizony fogytán és bizonyosan el kell veszünk, már ha nem vesznek oda a horvátok. (...) Ha nem lettek volna hű földijeink, Jelačić bán meg Rajačić pátriárka; belőlünk biza már hírmondó se élne”.⁴⁵ Starčević eképpen ismétli meg már ismert és a későbbiekben is leírt nézőpontját, nevezetesen, hogy Ausztria már 1848-ban szétesett volna, ha nem mentik meg a horvátok. Ám a helyzet ettől fogva megváltozik, és Starčević egy határőr képében üzeni, „Tudjátok meg, hogy ma is százszámra találnánk Jelačić bánokat, de sem ma, sem pedig a jövőben nem leltek 1848 miatt oly horvátra, ki Ausztriáért harcolna. Vertük a magyarokat háromszáz évig, aztán tessék, mennyit segített. Mostan bizony meg kell ráznunk és elnászpángolnunk a svábokat, nameg horvátországi barátaikat”.⁴⁶

Kvaternik a *Sustav naših Slavoserbah (Szlavoszerbjeink rendszere)* című cikksorozatában rámutat arra, hogy a Nemzeti Párt politikájának és ideológiájának fő jellemvonása a következetlenség, pontosabban a következetlenség rendszere. Cikksorozata első közleményében a Nemzeti Párt ellenállását a kiegyezéssel szemben „az osztrák sas” védőszárnya alatti „összeesküvés” értékeli, melynek célja „csupán az 1848-as istentelen játszma megismétlése: meg-

jezés a „magyar” és a „tiroli” szavak összevonása, mely a nemzeti pártiak mérsékelt vonulatát jelöli (önállókat és liberálisokat), akik előbb a magyarok felé húztak, majd a tiroliakkal szimpatizáltak. Bővebben: *Barišić, P.*: *Filozofija prava*, 57.

⁴³ *Sustav naših Slavoserbah*, In *Hrvatska*, IV. szám, 1870, 369.

⁴⁴ *Sustav naših Slavoserbah*, In *Hrvatska*, I. szám, 1869., 83–84.

⁴⁵ *Djela Dra. Ante Starčevića*, VI. kötet, *Pisma Magjarolacah*, (k.n.) Sušak, 1879; Újranyomva 1995, 86–87.

⁴⁶ U.a., 146–147.

sérteni a horvátokat a magyarok hasznára (dualizmus), majd pedig Ungária ellen hergelni őket; - örökös acsarkodásban tartván őket egymással, (...), mindig készek kölcsönösen egymásnak esni, de igazság szerint – jól véssétek eszetekbe, horvátok! – egymásnak csak akkor eresztvén őket, amikor az Ausztria politikájának megfelel; amikor a dualizmus felesleges eszközzé válik fennmaradását illetően, s ezzel kölcsönös mérsárlásban újfent mindkettőnket megnyomorítson, és 'valami új Bach átkát' mindkettő nyakába vesse".⁴⁷ A Nemzeti Párt következetlenségét bizonyítandó Kvaternik a *Sustav* ötödik cikkében még Jelačić bálnal is példálózik, akit a nemzeti pártiak egyrészt dicsőítenek és ünnepelnek, másrészt pokolra kívánják, mikor hogy diktálják érdekeik. Ezzel csatlakozik Starčević gondolatmenetéhez, aki a *Jugoslavenska Akademija (Jugoszláv Akadémia)* című cikkében rámutat, hogy ugyanazok, akik 1866. december 12-én beléfojtották a szót, két évvel később, 1868. október 18-án a bécsi *Pozor*-ban⁴⁸ többek közt magát Jelačić-ot is elítélik „nyilvánvaló dolgok okán, mik az országban történnek, s nem kedveznek a népnek és tisztességének, boldogságának, jövőjének”. A Jogpárt — emeli ki Starčević — sosem ment ennyire messzire Jelačić bán kritizálásában, csupán azt kérdezte, hogy „hol vannak, mutassák meg nekünk Jelačić érdemeit, melyek érdemesítenék a nemzet által emelt emlékműre”⁴⁹ Azt, hogy a szlavoszerbek mennyire következetesek „következetlenségi rendszerükben”, Kvaternik a *Novi Pozor*-ban 1869. március 4-én és május 1-jén megjelent névtelen szerző tollából származó idézeteken, illetve Ivan Perkovacnak a *Vienac* „Pouka” (Tanúlság) rovatában 1849. augusztus 21-én „Hadi osztálybeli karcolatok” címmel közölt tudósításán keresztül mutatja be.

Tehát a *Pozor* „*Mojsije*”-ja (*Mózes*) 1869. május 1-jén a következőket írja: „Nekem az lenne kedvemre való... ha Kukuljević hazafi marad... ha Jelačić bán 1850-ben meghal... Avagy talán Gaj maga, esetleg más 1850-ben megöli; minő szerencsés helyzet....akkor tisztességes és szent emberek volnának”.⁵⁰ Miért pont 1850-ben — kérdezi Kvaternik a nemzeti pártiakat — hiszen Jelačić 1848-ban, akárcsak két évvel később, ugyanúgy hűséges maradt a „gyönyörű”: „Ein einiges Oesterreich” elvének?⁵¹ Ám ugyanerről a Jelačić-ról, akiről május 1-jén azt állítják, hogy „becstelenségben” halt meg — mutat rá Kvaternik — 1869. március 4-én, tehát két hónappal korábban a szlavoszerbek azt írják: „Nos, legyen bár kivilágítva, avagy sem, Jelačić bán emlékműve, az ő emléke ma ragyogóbb a nép emlékezetében, mint bármikor korábban....”⁵² Kvaternik ezt köve-

⁴⁷ Sustav naših Slavoserbah, In *Hervatska*, I. szám, 1869, 84–85. o.

⁴⁸ A *Novi Pozor* Bécsben jelent meg 1867. szeptember 1. és 1869. május 13. között. Bővebben: *Szabo, Agneza: Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860–1873.*, I (Tovább: *Središnje institucije*, I.), Zagreb, 1987, 94–95.p.)

⁴⁹ *Jugoslavenska Akademija*, In *Hervat*, IV. kötet, 1869, 255–256.

⁵⁰ Az eredeti szöveg így hangzik: „Nekem az lenne kedvemre való, ha Kukuljević igaz hazai maradvány és az akadémia tagja; ha Jelačić bán 1850-ben vagy 1852-ben meghal: avagy maga Gaj vagy másvalaki 1850-ben megöli; minő szerencse. Most legnagyobb emlékműve a nép szívében volna! Vagyis nem én, sem a logikám, hanem az illetők maguk tehetnek róla, hogy részben dicsérni kell őket, végül aztán elítélni vagy legyőzni. Non qui bene caepit, sed qui bene finit –, akkor mind tisztességes és szent emberek volnának”. (...) *Novi Pozor*, „Što hoće hrvatska omladina i kako?” 1. 5. 1869./488.

⁵¹ „Sustav naših Slavoserbah” In *Hervatska*, IV. szám, 1870, 367.

⁵² U.a., 368.; A *Novi Pozor* a „Dopisi” rovatában 4. 3. 1869./440. zágrábi tudósítója közül egy ellenőrizetlen hírt miszerint Pestről utasítás érkezett, hogy „Jelačić emlékműve köré semmilyen dí-

tően hosszasan idézi Perkovacnak⁵³ a *Vienac*-ban ugyanezen év augusztusában közölt cikkét.

„(...) Mindemellett akkortájt (1848)⁵⁴ népünkben sok erő mutatkozott (...)” — írja Perkovac — „s bizonyos feltételek mellett rajta állt vagy bukott a Habsburg Monarchia sorsa. Ha mindjárt a kezdetekkor taláztatott volna egy férfiú, kinek később oly igen hiányzó útmutatásait követhettük volna, alkalmas pillanatban teljesen függetlenül is lehetett volna cselekedni, érintetlenül megőrizve a horvát nép szabadságát”. Tehát — állapítja meg Kvaternik — a nép erejét nem is tudták, de nem is akarták igénybe venni, s nem csupán Jelačić, de az összes akkori szlavoszerb vezér egyike sem nőtt fel a feladathoz, amit a nemzet vesztére vállukra emeltek. Nem is csoda, hogy művük oly szégyenletes következményekkel járt a horvát nemzetre, melyhez hasonlót 13 évszázados léte során nem kellett megélnie. „De mintha erre nem is gondoltak volna (vagyis a nemzet szabadságára és boldogságára)! Manapság már persze általánosan elfogadott, hogy az akkori Szábor nem cselekedett elég óvatosan (egyáltalán sehogy sem!), amikor Jelačić bánnak ...diktatúrát adományozott”. Hát miért is ne? — teszi fel a kérdést Kvaternik és felhossa Perkovac válaszát — „Jelačić diktátorként vonult hadba, s már a háború folyamán alkalmunk volt sajnálkozni elhamarkodott, felé irányuló bizalmunkon. A hadszíntérről való első visszatérése alkalmával diktátori hatalmánál fogva ránk kényszerítette a sajtótörvényt, ezáltal kis híján odavesztett a sajtó szabadsága”. Tehát — emeli ki Kvaternik — Jelačić diktátori hatalmánál, azaz személyes felelősségénél fogva halálos sebet ejtett a szabadságon, mely még képes lett volna felnyitni a nép szemét, bemutatva rémtetteit. Ismét idézet következik a *Vienac*-ból „később e hatalomtól vezérelve 1849. március 4-én kihirdetett Horvátországban egy alkotmánynak nevezett diktátumot” ezzel — írja Kvaternik — Jelačić megölte „népe 1300 éves szabadságát, alkotmányosságát és függetlenségét a ravasz német hasznára”. Ha ez nem hazaárulás — hangsúlyozza Kvaternik — akkor mi nem tudjuk „miként is értendő eme jeles polgári erény! Természetes, hogy Jelačić korunk szlavoszerbjeinek az igaz hazafi ‘ideálját’ jelenti”. Majd Kvaternik Perkovac idézete nyomán: „Azon idők konzervatívjai (=szlavoszerbek) tudták, miről álmodik Zágráb” — megállapítja a nemzeti párti politika folytatólágosságát — mert ezek itt ma is, azaz a Nemzeti Párt is tudja azt. Azok a „konzervatívok” egyetlen tollvonással megdöntötték vagy engedték megdönteni a nemzet 1300 éves szabadságát, csoda-e hát, ha ugyanezen „konzervatívok” — állapítja meg Kvaternik — később:

---

szítmény vagy kivilágítás ne tétessék”. Nem lehetetlen, teszi hozzá a tudósító, hogy a hír igaz, mert tavaly az ifjak egy csoportját, mely az emlékmű előtt „ovációt” akart tenni, szétkergettek a „városi pandúrok”. A tudósításban a „Ne legyen itt több emberi lény, Csak árulás magja hajtson ki e helyütt” verssorok után következik egy mondat, amit Kvaternik csak részlegesen idéz, pontosabban csak az első felét, míg a folytatása így szól: „a vágy az utódja után erősebb, mint bármikor, s a mi és az ő tapasztalatunk érettebb, mint volt 1848-ban. Az 1848-as nemzeti eszme árulóinak pedig a nép a következő dallal üzen: Átkozott lelkeitek csak csúszsanak/S e bronzszobrot örökkön járják körbe!/Századokon át álljon atyám képe,/Dicső emlékeként a hősi tetteknek/Századokon át áldassék dicső neve!/Felettek meg isten ítéljen átkaink nyomán!”

⁵³ Kvaternik nem említi ki a *Vienac*-beli cikk szerzője

⁵⁴ Az idézetben a zárójeles részben Kvaternik rövid megjegyzései szerepelnek.

1861-ben, 1866-ban és 1867-ben „egyszerre adták el nemzetüket Ausztriának, a magyaroknak, meg az oroszoknak (Szerbiának) is?”⁵⁵

Annak ellenére, hogy — nézete szerint — Jelačić-kultuszról a jelenben és a horvát nép történetében kimondatott az utolsó szó, mindez nem akadályozza meg a szlavoszerbeket, „hogy alkalomadtán és ‘megrészegülve’ ismét elzarándokoljanak ama négy lábúhoz...krokodilkönnyet hullatni és ‘fohászkodni’, míg nem végül egyszer az idő átgázol rajtuk”. Ha tehát a szlavoszerbek ítéleznek Kukuljević, Gaj, Jelačić és Ma uranic felett, „szabadságunk eltipróinak” nevezve őket, nem bölcs dolog a Jogpárttól azt követelni, „hogy kedvezőbbben – de mindenképp tisztességesebben – ítélje meg őket”. Önök – üzeni Kvaternik a nemzeti pártiaknak – ily módon tulajdon fejük felett mondanak ítéletet nem csak azért, mert „azon ‘honfiakkal’ mindig hűséggel barátkoztak, hanem azért is, mert mind a mai napig velük tartanak, tehát legalábbis egyenrangúak velük, ha nem háromszor is rosszabbak amazoknál”.⁵⁶

Jelačić életének és művének a jogpártiak legtöbb figyelmet 1870-ben szenteltek. Tudniillik 1870 áprilisában incidens történt Jelačić szobra előtt, mely a következő hónapokban igazi botránnyá dagadt, és sokáig foglalkoztatta a horvát közvéleményt. Történt, hogy április 19-én Petrinjából való visszatértekor a *Zora* dalárda a *Kolo* dalárda vendégeként Zágrábban tartózkodott. A maksimiri bankett után a két társaság megállt a bán szobra előtt, hogy dallal tisztelegjenek előtte. Ifjú jogpártiak egy csoportja, túlnyomórészt gimnazisták, élükön David Starčević-tyel és néhány politikai szimpatizánsával füttyszóval várták őket. Verekedés tört ki, a rendőrségnek is közbe kellett avatkoznia. A Nemzeti Párt tagjainak elkeseredése, valamint a *Zatočnik*⁵⁷ című lap írásai miatt — mely egy cikksorozatban ítélte el David Starčević és Rauch bán „hitvány kompániájának” „alpári” és „vademberhez méltó” viselkedését — az incidens jóval nagyobb publicitást kapott, mint amit érdemelt volna. Április végén tíz gimnáziumi tanár — élükön Vatroslav Jagić-tyal — egy Kostić igazgatónak átadott interpellációban követelte, hogy a kormány bocsássa el David Starčevićet tanári állásából. A tanárok emellett oktatói teendőik végzése felfüggesztésével, azaz sztrájkjal is fenyegetőztek. A kormány engedett a nyomásnak, május végén végül elbocsátották David Starčevićet, hét nappal később pedig a sztrájkjal való fenyegetés miatt az állami szolgálatból eltávolították Jagić-ot és V. Brateljt is. A későbbiek során az ominózus interpellációt átadó csoportból további hat tanár mondott fel, a gimnáziumot pedig demonstratív módon 125 Nemzeti Párt kötődésű diák hagyta el.⁵⁸

A Jogpártnak 1870 februárjától már nem volt saját sajtóorgánuma, s David Starčević állítása szerint egyéb sajtókiadványban sem akarták megjelentetni nyi-

⁵⁵ Sustav naših Slavoserbah In *Hrvatska*, IV. szám, 368–369.

⁵⁶ U.a., 369–370.

⁵⁷ A *Zatočnik* Sisakban jelent meg 1869. szeptember 1. és 1871. február 25. között; SZABO, A.: *Središnje institucije Hrvatske*, I., 95–96.

⁵⁸ *Gross, M.*: Izvorno pravaštvo, 278.; *Šidak, Jaroslav*: Prilozi povijesti ranog pravaštva, In *Historijski zbornik XXV–XXVI*, (k.n.), 1972–73., 287–288.; *Šegvić, Kerubin*: Dr. Ante Starčević. Njegov život i njegova djela, (k.n.), Zagreb, 1911, 211–212.; *Kulundžić, Zvonimir*: Odgonetavanje „zagonetke Rakovica”, (k.n.), Zagreb, 1994, 449–458., 471–480.

latkozatát, ezért úgy határozott, külön irománnyal fordul a horvát nyilvánossághoz. Az 1870. május 10-én közreadott brossurában, melynek a *Slaviteljem Jelačića bana (Jelačić bán ünneplőihez)* címet adta, hogy maga miként látja az április 19-ei eseményeket, és egyúttal kifejtette Jelačić bán teljes életének és művének jogpárti értelmezését, szigorúan tartva magát Ante Starčević elveihez és nézeteihez.

Miután leírja az 1870. április 19-ei — értékelése szerint teljességgel jelentéktelen — eseményeket, amit a nemzeti pártiak és a *Zatočnik* politikai célzattal felfűjtak, „misztifikálni akarván azt” a lakosság előtt, David Starčević közlése Jelačić bánnak a horvátországi neoabszolútizmust közvetlenül megelőző és a neoabszolútizmus ideje alatti tevékenysége jogpárti megítélését. A bánt azzal vádolja, hogy vezetőként — akinek a horvát nemzet a legnagyobb bizalommal adta át magát és Horvátországot — valójában „osztrák hűbéresként” harcolt, a horvátok számára szavakkal leírhatatlan, „hóhéri önkény pokoli szörnyűségeit” harcolva ki. Jelačić „teljességgel osztrák kedvenc” volt, „tősgyökeres osztrák tábornok”, kinek egyetlen szentsége „az osztrák császárság egysége és nagysága” volt, emeli ki D. Starčević, egyidejűleg megállapítva, hogy a felsorolt jellemzők és a bán politikája ellentétesek a tiszta horvát hazaszeretettel és horvát politikával. Ez az „osztrák kedvenc, a despotizmus szolgája, ki a zsarnoki szeretetért, ám csupán maga hasznára félrevezette, lemészárolta, rabláncra fűzte népét; hazáját elárulta, szolgaságba döntötte, tönkretette; elárulván szabadságát” Ausztriától bőséges jutalmat kapott. Ennélfogva — magyarázza D. Starčević — akik Jelačićot éltetik, nem lehetnek egyebek, mint hazaárulók, rosszabbak még „példaképüknél is, ki előtt hajlonganak”. „S íme egy újabb Jelačić-legenda: hadd hozza vissza azt az 1848-as évet és azt, ami követte; vesszék oda az a kevés szimpátia is a horvátok iránt, ami a művelt és szabadon gondolkodó világ részéről számára még megmaradt” – szögezi le D. Starčević, s végkövetkeztetésként figyelmezteti a horvátokat, hogy az idegenek és itthoni árulók mindaddig összeesküvéseket fognak szőni ellenük, míg a világot nem „tulajdon szemükkel” nézik és nem gondolkodnak „tulajdon eszükkel”.⁵⁹

David Starčevićen kívül — a *Zatočnik* és a bécsi *Währ-Zeitung* által a Jelačić emlékműnél történt incidens okán a jogpártiak elleni támadás, súlyos vádak és becsmérlés élményétől vezérelve — Kvaternik is a nyilvánossághoz fordult 1870 júniusában *Rieč u sgodno vrieme* (Hozzászólás alkalmas időben) cikkével. Kvaternik nézete szerint a jogpártiakat azért támadják és becsmérlik, nevezik „Räuberband”-nak, mert félelmet nem ismerve védik a horvát nép jogait „egyenrangúan minden oldal felé”, mivel szerintük „ostobaság aláásni a dualizmust, amit Ausztria és a dinasztia szabad akaratából bevezetett és minden erejével pártolja; aláásni egyedül azon okból, hogy szörnyű nemzeti áldozatok révén kivonván magunkat a magyar járom alól, rögvést a német igába hajtjuk fejünket”. Ha a horvát népek áldozatot kell hoznia, akkor annak olyan célzatúnak kell lennie, hogy „kivívassék a szabadság minden fél ellenében: in-

⁵⁹ Starčević, David: *Slaviteljem Jelačića bana*, 2. kiadás, (k.n.) Pest, 1870; Újranyomva: *Jagić Vatroslav: Spomeni mojega života II*, (k.n.), Beograd, 1930, 331–338.; *Kulundžić, Z.: Odgonetavanje „zagonetke Rakovica”*, 458–466.

kább vesszünk oda mind egy szálig, mintsem alávaló módon sínylődjünk német rabságban” szögezi le Kvaternik.⁶⁰ Kitérve a bécsi lap írására — mely szerint a jogpárti agitációt mindenképp meg kell akadályozni, mert aláássa a császári hatalmat, polgárháborúhoz és az ország széteséséhez vezet — Kvaternik a második, „Cs. és kir. hadsereg és az osztrák tábornokok” című fejezetben kifejti, hogy nevezett sajtótermék „méltatlan és gyermeteg” megállapítása, mi szerint „Rauch báró ‘nyolc’ földművese” Ausztriára fenyegetést jelent nem a jogpárti agitáció; hanem az állam, az uralkodó és a hadsereg tekintélyét rombolja.⁶¹ A *Währ-Zeitung*-ból Kvaternik kiemel bizonyos állításokat, melyekkel alátámasztja jogpárti érveit, mi szerint a Jelačić előtti tisztelgés és ünneplés ámulás, mely Ausztria érdekeit szolgálja. Noha nem említi név szerint Jelačić-ot, világos hogy a „Jó osztrák nem lehet jó horvát”, „Ausztria egysége és hatalma kizárja a horvát állam egzisztenciáját”, „Osztrák tábornok a horvátságúnak csak ellensége lehet”, „A szolgálatok, melyeket egy horvát gyökerű tábornok tesz Ausztriának, saját népe elárulása”⁶², megállapítások elsősorban rá vonatkoznak. Egy horvát vérből való tábornok, aki az osztrák vagy a dualista rendszer, illetve a horvát jogokat és hazaszeretetet kizáró patriotizmus szolgálatában áll, nem nevezhető horvát hazafinak. – hangsúlyozza Kvaternik. Egy osztrák tábornok, akármely nemzetiségből legyen is – állapítja meg Kvaternik – nem ismer egyebet, mint: „Gott, Kaiser und Oesterreich”, emiatt igen naiv dolog abban reménykedni, hogy amaz mást is képes cselekedni, mint bármely egyéb német katonatiszt.⁶³ Ausztria ilyen hű szolgája volt Jelačić is, kihez hasonló „hazafit” nem nehéz találni a horvát történelemben, azzal a különbséggel, hogy a horvát nép egyetlen osztrák tábornok vagy „katona-bán” alatt sem „élt meg és szenvedett át annyi szörnyűséget, mint épp Jelačić bánésága alatt”. A horvát nép elhitte neki 1848-ban, hogy „Budára indul a horvát koronaért! – Az ám, de végül e bizonyos horvát korona helyett a határőrök Jelačić-tyal egyetemben sváb töviskoronát harcoltak ki maguknak!” Ennek okán nem értelmetlenség-e és „aljas tett” ünnepelni efféle emlékeket, mi több, nem jelent-e mindez visszatérési kísérletet a népet ugyanúgy megszégyenítve és megnyomorítva, azaz „nem jelenti-e a nép elárulását”? – teszi fel a kérdést Kvaternik a harmadik fejezetben, melynek „Jelačić bán ajándékainak emlékezete”⁶⁴ címet adta. Állításait ebben a részben is nemzeti párti sajtóorgánumok cikkeivel támasztja alá, melyek az 1868-1870. közötti időszakban igen ellentmondásosan értékelik Jelačićot.⁶⁵ A negyedik, „Új Jelačić-mítosz és hatásai” című fejezetben Kvaternik

⁶⁰ *Kvaternik, Eugenij*: Rieč u sgodno vrieme, (k.n.), Zagreb, 1870, 6.

⁶¹ U.a., 8–9.

⁶² Kvaternik a *Währ-Zeitung*-ból vett idézeteket német nyelven közli: „'..Ein guter Oesterreicher schliesst einen guten Kroaten aus': — 'Einheit und Macht Oesterreichs schliesst die Existenz des kroatischen Staates aus'; — 'ein österreichischer General ist an und für sich ein Gegner des Kroathums'”, „'Dienste, die ein General aus dem kroatischen Volke für Oesterreich leistet, sind Verrath am eigenen Volke..’”, U.a., 9.

⁶³ U.a., 10–11.

⁶⁴ U.a., 12–13.

⁶⁵ U.a., 15–17.; Gyakorlatilag ugyanazokról a cikkekről van szó, amiket Kvaternik a *Sustav naših Slavoserbah*, és *Starčević a Jugoslavenska Akademia* cikkben korábban is használt, s melyekről e munkában már szó esett.

hangsúlyozza, hogy az „új Jelačić-mítosz” semmi egyéb, mint az „osztrákbarátságot” leplező álca, amit a horvát nemzet ösztönösen gyűlöl, mint ahogy a „németiség is utálatos” számára, hisz volt alkalma megtapasztalni „jótéteményeit”. Emiatt szükséges volt „az osztrákbarátságot” nemzeti és hazafias köntösbe öltöztetni; ez okból fedezték fel Jelačićot is, kinek égisze alatt megismételhetik a Jelačićiászt’.” Kvaternik felszólítja a hazai „osztrákokat”, illetve a Nemzeti Pártot: vagy tanúsítsanak megbánást, vagy álljanak el az 1861 óta követett végzetes politikától, egyidejűleg elismervén, hogy a jogpártiak egész idő alatt a nemzet és a haza javára munkálkodtak, avagy végre őszintén mondják ki, hogy osztrák érdekekért harcolnak, mert megítélésük szerint Horvátország képtelen önállóan fennmaradni, ezért szívesebben látnák azt osztrák-német, mint magyar igában. A vehemens sértéseket és kritikákat, amikkel a jogpártiak a nemzeti pártiakat illették, Kvaternik a Nemzeti Párt őszintétlenségével magyarázza és annak vádjával, hogy a Jogpárt támogatja és erősíti Rauch rezsimjét.⁶⁶ „S a mi osztrákjaink pedig véssék jól eszükbe, hogy a Jogpártot semmi sem gerjeszti oly elkeseredett tettekre irányukban, mint ama hazug, befeketítő és álnok álláspontok, melyekkel elárasztják, azzal, hogy szemtelenül kisajátítják maguknak a ‘nemzeti’, ‘liberális’, ‘alkotmányos’ megnevezéseket, a legújabb időkben pedig a ‘horvát’-ot is, valójában pedig – akaratlagosan, egyesek ostobaságból is – mindezt az ‘osztrákhoz húzás’ kizárólagos szolgálatában, mely azonban a nemzethez, liberalizmushoz és horvátságához úgy viszonyul, mint az ököl, ha arcul csap valakit, tudva tudván mindezt, még tovább mennek szegyéntelenségükben, a Jogpártot ‘magyarpártinak’ titulálván, s minden eszközzel igyekeznek azt a néppel megutáltatni, befeketíteni; minthogy e párt leleplezi tetteiket és irányvonalukat; holott e párt irányvonala és tettei az egész világ előtt ismeretesekek 1861 óta”. Mi több – emeli ki Kvaternik – sehol Európában nem létezik „oly illojális irányvonálú és jellegű” pártviselkedés, mint ahogy a Nemzeti viszonyul a Jogpárthoz. A Nemzeti Párt ugyanakkor valóságos „világunicum” gonoszságát és illojalitását tekintve tulajdon népe felé, mivel összeesküdött annak államhoz való joga ellen. Hogy megmenthesse és bebiztosítsa az ‘osztrákbarátságot’, Strossmayer püspök pártja nem válogat az eszközökben.⁶⁷

⁶⁶ Ellentétben a Nemzeti Párt és vezetői ellen intézett vehemens és gyakran ízléstelen támadásokkal, Kvaternik és Starčević hozzáállását az unionista rezsimhez és Rauch bánhoz – noha elvben nem helyeselheték — jogpárti sajtóorgánumokban az a meggyőződés predesztinálta, hogy a nemzeti érdekek árulása a nemzeti pártiak műve, s hogy a magyarokhoz húzóknak nem a horvát nép, Horvátország és a szabadság ellenségei. Az unionistákat a jogpárti sajtóban csak időnként kritizálták, akkor is enyhe formában. Kvaternik és Starčević egyaránt elismerték, hogy ők, ellentétben a nemzeti pártiakkal, akik állítólag hazudnak és elvakítják a népet elkendőzve valódi céljaikat, következetességüket és politikai hovatartozásuk őszinte megvallását. Starčević úgy tekintette, hogy a „magyarórság” idejétmúlt és értelmetlen betegség, s akárcsak Kvaternik, hitte, hogy az unionisták, mikor megértik Ausztria álnok játékát a dualizmusukkal, a jogpártiakhoz csatlakoznak. Védekezve a nemzeti pártiak vádjaitól, hogy valójában Rauch bán rezsimjét támogatja, Kvaternik hangsúlyozza, hogy az unionisták a jogpártiak feléjük „szabadelvűbben” és „ártalmatlanabban” viselkednek, mint bármely korábbi hatalom. Az említetten kívül az unionisták elleni támadás elmaradását politikai szükségszerűséggel, illetve a jogpárti sajtó betiltásának lehetőségével indokolja. Bővebben: *Turkalj, Jasna: Značaj Starčevićevih i Kvaternikovih ideja u pravaškim novinama i politici do Rakovice (1867–1871.)*, nem közölt magiszteri disszertáció, Zagreb, 1998, 205–225.

⁶⁷ Rieč u sgodno vrieme, 18.-21.

Ahogy a kiadvány elején, Kvaternik újra megüzeni Ausztriának és a „honi osztrákoknak”, hogy nem léteznek többé „ostoba” horvátok, s nem találnak újabb Jelačić-ra, ám ha mégis, nem találnának követőkre.⁶⁸ Kvaternik véleménye szerint április 19-én a Nemzeti Párt és Strossmayer püspök erejét és tekintélyét kívánták demonstrálni. Hogy sikerüket biztosítsák, Horvátország egyéb vidékeiről „segédcsapatokat” hívtak. Az eseményt Kvaternik úgy írja le, mint az 1845 utáni első esetet, mikor „a pártok nyilvánosan szembefordultak és alkotmányos módon összemérték erejüket”. „Eme önmagában nézve ártatlan eseménnyel” nyilvánosan bizonyítást nyert, nem igaz, hogy az egész horvát nép Strossmayer mellett áll. A Jogpártnak sikerült megakadályoznia Jelačić életét, illetve „az osztrákok” provokációját egy „új Jelačić érdekében”, Zágráb pedig nem állt mögójük. Ez bizonyítja – folytatja a szerző – a horvát nemzet politikai érettségének fejlődését, s hogy nem tart „honi svábimádóinkkal”.⁶⁹

A Nemzeti Párt „szlavoszerbjeit” és azok elődeit, azaz politikai tevékenységük példaképeit — melyek közt Jelačić központi helyen szerepel — valamennyi, a horvátságot 1848 óta a horvát-magyar kiegyezésig ért igazságtalanság fő okozóivá nyilvánítva, a jogpárti vezetők meg voltak győződve, hogy e végzetes politika leleplezésével sikerült elérniük, hogy a horvát nép felismerje a „tiszttalan vért”, s hogy az többé nem engedi „eme szolgalelkű kutyáknak, hogy megszenteltelenítsék a szent horvát földet”.⁷⁰

Az nemzeti pártiak által 1871. május 19-ére Jelačić tiszteletére szervezett ünnepség kapcsán, a *Hervatska* című hetilap május 28-án cikket jelentetett meg „Újabb alkalmas idejű hozzászólás” címmel, melyben örömmel jegyzi a „gigászi előmenetelt”, amit a jogpártiak „az értelem és tisztesség erejével”, a horvát nép körében az elmúlt évben elértek. „A munkálkodók tehát szaporodnak; az aratással is mind jobban haladnak!” A cikkíró azt üzeni a „nemzeti rabság bálványozóinak”, akik leköpték „a bécsújhelyi vértanúk” — azaz Zrínyi és Frangepán — sírját, „látszólagos győzelmüket követően halálos csapás fenyegeti őket”, továbbá, hogy „az 1872. év május 20. napján nem lesz Horvátországban osztrákérmű ember, ki hajlandó lenne politikailag ünnepelni Jelačić osztrák tábornok emlékét.” Azonban amíg az idő meg nem teszi a magáét, s nem „bosszulja meg a meggyalázott nemzeti tisztességet”, rá akar mutatni, hogy Jelačić nem méltó az ünneplésre – már csak a magyarokra való tekintettel sem, akiktől „állítólag megszabadította” a horvátokat. A cikk idéz három, a magyar országgyűlésben 1848 júniusától szeptember elejéig elhangzott Kossuth-beszédből, bizonyítván, hogy ő a nyár folyamán egyre inkább engedett, „mígnem bősziült oroszlánból ártalmatlan báránnyá nem vált”. Ha szem előtt tartjuk – hangsúlyozza a cikkíró – hogy Kossuth szeptember elején kész volt elismerni a horvát nép jogait, hogy a horvát kérdés békés megoldására tett javaslatot és ehhez a közös királyt kérte fel közbenjárásra, nehogy a horvátok betörjenek a Magyar Királyságba, akkor világos, „hogy idegen, átkos kéz rendezte sorsunkat 1848-ban”. 1848-ban a horvátok és magyarok egyaránt „a mi rettenetes cselszövésünk, egyszersmind tulajdon hi-

⁶⁸ U.a., 22.

⁶⁹ U.a., 26–27.

⁷⁰ Nekolike uspomene, In Djela, III., 373.

báink áldozatává” váltak. Jelačić bán dicsőítőinek az író – valószínűleg Kvaternik – végül megüzeni: gondolkozzanak el, hogy megértsék, „miért nem ünnepelhet a nemzet öntudatos fele egy állítólagos ‘magyaroktól való felszabadítót’; merthogy ilyen oldalról valójában nem is létezett ellenség – akárha nyelvvel nem végzetesként, hát tetteikkel teljességgel ártalmatlanul. Valódi ellenségeink egészen más barlangokban lesték az alkalmat: akárcsak ma! A horvátok pedig csak őrkdjenek!”⁷¹

Kvaternik 1871 őszén vérrel pecsételte meg a Jogpárt alap gondolatát, mely szerint a horvátok és a Habsburg Monarchia, illetve a horvátok és bármely más elnyomó hatalom közötti érdekek összeegyeztethetetlenek,⁷² Starčević pedig az 1880-as években tovább mélyítette a Jelačić-ról festett, kifejezetten negatív képet, „arról a bánról, ki kardja hegyére tűzte az osztrák császári és a magyar trónust egyaránt”, de aki „saját és a horvátság nagy szerencsétlenségére nem tudott, vagy nem akart bölcs és igazságos lenni”.⁷³ Annak ellenére, hogy a jogpártiak Jelačićot a horvát nép egyik legaljasabb árulójának titulálták, mégis nemzeti hős maradt, a magyarokkal szembeni ellenállás jelképe.

THE OPPONENTS OF THE „NEW AND OLD CULT OF JELAČIĆ“ – THE PARTY OF LAW ABOUT BAN JOSIP JELAČIĆ

by Jasna Turkalj
(Summary)

Through an analysis of authoritative literary sources, the articles, polemical papers and speeches in the sabor of Ante Starčević, as well as the journal articles and other writings of Eugen Kvaternik, the brochure of David Starčević, and the *Slaviteljem Jelačića bana (To the celebrators of ban Jelačić)*, the author reveals the interpretation of the oeuvre of ban Josip Jelačić by the Party of Law, which was most clearly manifested during the inauguration of the monument erected in honour of Jelačić and the parallel celebrations organised by the National Party in front of the statue itself. Contrary to the National Party and its supporters — for whom the Jelačić monument became the symbol of resistance to Hungarian hegemony and to the government of ban Levin Rauch — the Party of Law identified the statue with the abandonment of Croatia independence and of the interests of the Croatian nation in favour of Austria, the chief opponent of Croatia and the greatest threat to her survival. The celebration of Jelačić, for whom, from the perspective of the Party of Law, the only sacrament was the „unity and greatness of the Austrian Empire”, was regarded by them as the manifestation of a political will whose ultimate aim was the merging of Croatia and of the Croatian people into the „Austrian”, that is, „German sea”. Accordingly, they treated those who honoured the monument as mere traitors who were inferior even to their very idols.

⁷¹ Opet reč u sgodno vreme, In *Hrvatska*, 28. 5. 1871./22.

⁷² *Gross, M.*: *Izvorno pravaštvo*, 320.

⁷³ *Djela, I.*, 194. (A. Starčević 1881.10.08-i beszéde)